

Konkoly Sándor¹

Recenzió Polgár Balázs *Csata a Harsány-hegynél (1687). Háború, régészet és kulturális örökségvédelem*² című művéről

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gondozásában 2020 decemberében jelent meg Polgár Balázs első és máig egyetlen monográfiája *Csata a Harsány-hegynél (1687). Háború, régészet és kulturális örökségvédelem* címmel. Polgár Balázs a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményvezető régész-muzeológusa, aki kora újkori hadtörténeti munkáival már igen korán felhívta magára a rokon- és társtudományok művelőinek figyelmét. A szerző nem először foglalkozik a Harsány-hegyi csatával, számos közleménye jelent már meg a témában, doktori disszertációját is részben a második mohácsi csata régészetéből írta. Jelen kötet a több mint egy évtizede tartó kutatásának eredményeit foglalja össze, a tárgyalt időszak elismert kutatójaként neve mára egybeforrt az 1687-es Harsány-hegyi csatával.

A tartalomjegyzék áttekintése során egyből feltűnik, hogy nem egyoldalú hadtörténeti csataleírást és elemzést vesz kezébe az olvasó, hanem interdiszciplináris kutatási módszerekkel végzett, egyéni kutatásokat tartalmazó és korábbi munkák eredményeit ötvöző kötetet. A szerző a hadtörténeti régészet módszereinek gyakorlásával párhuzamosan történeti és filológiai kutatások eredményeire támaszkodva új szempontok alapján mutatja be a vitathatatlanul fontos csata jelentőségét. A 242 oldal terjedelmű kiadvány bevezetőjében a szerző mindjárt a hadtörténetírás egyik legfontosabb módszertani kérdését érinti: írásos források narratíváján keresztül megismerhető és rekonstruálható-e egy összecsapás? Perjés Géza „pesszimista” álláspontját idézve maga is szkeptikusan vélekedik, hiszen a fegyveres összecsapásokról készült írásos források mind szubjektív visszaemlékezések, ezért önmagukban nem alkalmasak az események objektív bemutatására. Mentális konstrukciók helyett csak a megfelelően rögzített s dokumentált régészeti jelenségeket tekinthetjük független és hiteles forrásoknak. Ebből fakadóan a régész legfőbb feladata, hogy megerősítse, kiegészítse, adott esetben pedig megkérdőjelezze ezeket az írásos forrásokat. Talán

¹ Pécsi Tudományegyetem, e-mail: fiesta@gamma.ttk.pte.hu

² Polgár Balázs (2020): *Csata a Harsány-hegynél (1687): Háború, régészet és kulturális örökségvédelem*. Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

nem véletlen, hogy ez a megközelítés mindjárt az első oldalakon megjelenik, hiszen szellemiségében végigkíséri a teljes művet.

Az impozáns kiadvány belső borítóján az I. és II. katonai felmérés színes térképrészleteit láthatjuk, amelyek a csata térbeli lehatárolásában segítik az olvasót. Ugyancsak a borító belső oldalán kapott helyet a terepbejárások során gyűjtött régészeti emlékek térbeli megjelenítését szolgáló tematikus térkép, amely a hadtörténeti kérdések tárgyalásában régóta otthonosan mozgó Gombor László munkája. Mindegyik térkép az adott témát tárgyaló fejezet megfelelő oldalain is feltűnik, így felesleges volt kétszer megjeleníteni, s noha esztétikai látványt kétségkívül nyújtanak, bizonyára akadt volna még számos releváns térkép és ábra, amely a kutatómunkához kapcsolódóan a borítókon helyet kaphatott volna.

A tizenhat fejezetből álló munka gazdagon illusztrált, habár a belső borítókon lévő térképeken kívül színes ábrákat nem tartalmaz. Rövid módszertani bevezető után a szerző a II. és a III. fejezetben az egyetemes és a magyarországi hadtörténeti régészet kialakulását és fejlődését tekinti át. A IV. fejezet a csatatérrégészet fogalmi kereteit, módszertanát és jelentőséget mutatja be, külön hangsúlyt fektetve az utóbbi évtizedekben elterjedt műszeres terepbejárás kibővült lehetőségeire. E fejezetben kapott helyet a csatatérkutatás legismertebb hazai és nemzetközi eredményeinek bemutatása, valamint a hadszíntereken leggyakrabban feltűnő hadirégészeti leletcsoportok ismertetése. A szerző külön kiemeli a különböző tűzfegyverekhez tartozó lövedékek jelentőségét, amelyek részletes elemzését és csoportosítását szintén itt találjuk. Talán nem véletlen, hogy a kora újkori magyarországi csataterkek bemutatására külön hangsúlyt fektet a szerző, a nyilvánvaló párhuzamok révén az 1526-os mohácsi csata régészetét is alaposan körüljárja, sőt, a csatához kapcsolódó emlékeztörténeti helyszíneket is áttekinti. Az első és a második mohácsi csata közti szimbolikus kapcsolatra utalva az összehasonlító csatatérrégészeti vizsgálatokat öt alfejezetre bontva mutatja be.

Az V. fejezetben mutatja be vázlatosan a Harsány-hegyi csata előzményeit és eseményeit. A szerző széles kitekintéssel fog hozzá a témához, Bécs (1683), valamint Buda (1686) ostromát követően az 1687-es török elleni hadjárat körülményeit részletezi. Az olvasóval megismerteti a magyarországi visszafoglaló háborúk történetét, a Habsburg-ház által befolyásolt, ekkorra már hódított tartománynak tekintett Magyarország helyzetét, az oszmán birodalom térdre kényszerítésére tett szövetségi erőfeszítések hátterét. A szerző Lotharingiai Károly és Miksa Emánuel hadmozdulatait kronológiai sorrendbe szedve vezeti végig, az augusztus 12-én lezajlott csata főbb eseményeit korabeli források felhasználásával mutatja be. Ismerteti a szemben álló seregek méretét, felszerelését és fegyvernemeinek összetételét, de a terep földrajzi adottságaira is kitér, megemlítve a felszínborítás (vízrendezések, erdőirtások) tekintetében bekövetkezett változásokat. A csata leírását a szétvert oszmán hadsereget üldöző szövetségesek megfigyeléseivel és a diadal nemzetközi visszhangjának felelevenítésével zárja.

A VI. és VII. fejezet a Harsány-hegyi csata emlékezetét és histográfiájának áttekintését foglalja magában. Emlékezeti terek és helyek, korabeli sajtóanyagok és az évszámokhoz kapcsolódó megemlékezések anyagának (kiállítások, emlékművek, bélyegek, plakettek, emlékérmek) bemutatásával a csata utóéletét veszi górcső alá, majd elemzi a történelmi emlékezet tükrében. A szerző kitér a két mohácsi csata megítélése közti

különbségre. Kiemeli, hogy a magyar társadalom meglehetősen kevés információval rendelkezik a Harsány-hegyi győzelemről, amely regionális jelentőségénél fogva nem jelenik meg a nemzeti emléktudatban, míg a középkori magyar államiság végét jelentő 1526-os vereség mélyen gyökeret vert a magyar néplélekben. Az összecsapás histográfiai összefoglalója alapos munka, ugyanakkor feltűnik, hogy hiányoznak belőle az oszmán-török narratívákat megjelenítő források.

A VIII. és IX. fejezetben a csatához kötődő írott és illusztratív források széles tárházából szemlész a szerző. A csatáról beszámoló elsődleges források közt hadi- és diplomáciai jelentések, naplók és hadinaplók, hivatalos és magánlevelezések anyagai szerepelnek, a másodlagos források közt jóval a csata után összeállított történeti feldolgozásokat találunk. Az 1687. augusztus 12-i összecsapásról számos – a helyszínen vagy a csata után készített – narratív csataképet ismerünk, a szerző a leginformatívabbnak s talán esztétikai szempontból is leglátványosabbnak tekinthető tíz ábrát adja közre. A hadmérnöki taborrajzok és csataképek között hazai és nemzetközi közgyűjteményekből ismert, valamint magánkézben lévő alkotásokat is találunk. A Harsány-hegyi csata a magyarországi visszafoglaló háborúk egyik legjobban dokumentált, leggazdagabb képi és írásos forrásbázissal rendelkező összecsapása. A „készletből” gondosan kiválogatott és jó érzékkel összeállított dokumentáció forrásértékének ismerete biztos fokmérője a szerző témában való jártasságának.

A X. fejezet a csatátér földrajzi-topográfiai jellemzőit foglalja össze. Az összecsapásnak helyet adó hadszíntér korabeli elrendezéséről átfogó képet kapunk, a környező útvonalak, a Harsány-hegy, a Harsányi-erdő, a Karasica vize és mocsarai, a török tábor, valamint a harcok által érintett terepszakaszok is megjelennek a rekonstrukcióban. A csatátér felvázolásához a szerző primer forrásokat és képi ábrázolásokat használ fel, tisztázza az összecsapás délelőtti és délutáni fázisának lefolyását, pontosítja hadmozdulatait. Nem rejti ugyanakkor véka alá a lokalizáció során felmerült nehézségeket és a máig meglévő bizonytalanságokat. A következő fejezet a harcok helyszínét mutatja be, és a 2015–2019 között megvalósult régészeti feltárás eredményeit foglalja össze. A pécsi Janus Pannonius Múzeum és a HM HIM önkénteseivel életre hívott közösségi régészeti program keretében indult meg a csatátér fémkereső műszeres kutatása. A szerző a felgyűjtött leletanyag pontos és szakszerű leírása mellett részletesen kitér az alkalmazott módszerekre, majd értékeli a három szakaszban elvégzett terepmunka eredményeit. Polgár a kézi tűzfegyverek lövedékeinek méret szerinti megoszlását és a tüzérségi lövedékek paramétereit táblázatos formában is közli, de a leletek egy részének a fotódokumentációját is csatolja. Itt kapott helyet a két Gombor-féle térkép is, amely a terepbejárások pontos helyszínrajzját és a lelet-sűrűség-eloszlást ábrázolja.

A XII. fejezet a csatátér kulturális örökségi helyszíneként való értelmezésére és a történelmi csatahelyek szakralizációjára hoz fel néhány példát. A szerző rámutat a közösségi fémkereső műszeres kutatás és a csatátérrégészet kapcsolatára, majd a csatátérturizmus lehetőségeit és kihívásait ismerteti nemzetközi tapasztalatok és példák alapján. A hajdani harctér jövőbe mutató fejlesztési lehetőségeit a Mohácsi Történelmi Emlékhely mintáján keresztül mutatja be.

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főbb régészeti törekvéseit is megismerjük. Célként fogalmazódik meg a hadtörténelmi örökség elemeinek kutatása régészeti

módszerekkel, a csataterék megóvása és bemutatása, ami mára fontos tudományos vállalkozássá vált. A múltbéli csaták emlékhelye nemzeti vagy történelmi emlékhelyé kell hogy váljon, az örökségbarát turizmus számára szükséges nyilvántartáshoz pedig egy hazai csataterregiszter lehet a megoldás. Ebben a fejezetben tér ki a szerző a történelmi csataterék jogi védelmének lehetőségeire és a terepkutatás jogi szabályozásának sarkalatos pontjaira.

A csataterén feltárt régészeti leletanyag fényképes katalógusát a XIII. fejezetben találjuk. A válogatásban nemcsak fegyverleletek, hanem az adott kort reprezentáló éremleletek, ruházati emlékek és egyéb személyes tárgyak is előfordulnak.

Az utolsó fejezet a kiadványhoz szánt függelékeket tartalmazza. A műben előforduló primer és szekunder forrásokat magyar és angol nyelven is közli a szerző, és nem csupán a Harsány-hegyi csata részleteiben merülhetünk el, hanem az összecsapást megelőző és követő időszak politikai és harctéri eseményeit bemutató munkákból egyaránt szemezgethetünk. Legvégül a teljes munka 7 oldalas angol nyelvű összefoglalója kapott helyet, amelyben a kötet XI. fejezetének legfontosabb táblázatait ismét feltünteti a szerző.

Polgár Balázs monográfiája kifejezetten jó stílusban megírt, magas szakmai színvonalat tanúsító, ugyanakkor olvasmányos munka. A szerző írása jó példája az interdiszciplináris kutatásokban rejlő lehetőségeknek, amely egy témát – jelen esetben az 1687-es Harsány-hegyi csatát – többféle aspektusból megközelítve tárgyal. A munka legfőbb érdeme, hogy a jól kiválasztott írott források és képi ábrázolások felhasználásával úgy épít a vizsgált témához kapcsolódó korábbi kutatási eredményekre, hogy saját kutatómunkájának bevonásával képes mindezt szintézisre emelni.

Talán a megfelelő arányok tekintetében lehet némi hiányérzetünk: a kötet címe alapján terjedelmesebb részt várnánk el a csata minél akkurátusabb ismertetésére, és kevesebbet a kapcsolódó témák bemutatására. Valószínűleg a terjedelmi korlátok is közrejátszottak abban, hogy olyan ismert források, illetve adatok is kimaradtak a monográfiából, amelyek a szerző más – nevezett csatával kapcsolatos – közleményeiben szerepelnek. Ezek ugyanakkor a legkevésbé sem gátolják az eseménytörténet bemutatását és befogadását. Nyelvtani szempontból szinte kifogástalan a szöveg, csupán egyetlen, ám lényeges helyesírási hibát kell szóvá tennünk. A mű szövegében gyakran előforduló „Harsány-hegyi” csata helyett konzekvensen a kisbetűvel írt „harsány-hegyi” szóösszetétel szerepel, holott a hegy nevében szereplő „harsány” elnevezés tulajdonnévi tag, így nagybetűvel írandó. A szerző más (korábbi) munkáiban az említett csata nevét többféle helyesírással találjuk. A csata régészeti emlékeinek bemutatása bővíthető lett volna a nagyharsányi Helytörténeti Gyűjtemény anyagával. A példásan gondozott gyűjteményben a szerző kutatásaival megegyező helyszínről eredeztethető (szórvány) hadirégészeti leletek is találhatóak, amelyek feldolgozása – akár csak összehasonlító vizsgálatok céljából történő elemzéssel – jelentős mértékben gazdagíthatta és színesítette volna a kötet régészeti anyagát. Néhány kevésbé zavaró formai és nyomdatechnikai hibától eltekintve a kiadvány szakmai és esztétikai szempontból is élvezetes olvasmány, amely a továbbiakban akár kutatómódszertani iránytűként is kiválóan alkalmazható.

A szerző munkája rámutat arra, hogy a csataterkutatás területén bekövetkezett módszertani és technikai fejlődés eredményeként rendelkezésre álló új lehetőségek

hatékony kiaknázásával miként pontosíthatjuk és egészíthetjük ki a vizsgált történelmi eseményekkel kapcsolatos ismereteinket. Polgár Balázs monográfiája nem csupán a második mohácsi csatát vagy a visszafoglaló háborúk időszakát kutató, hadtörténeti kérdések iránt elkötelezett olvasók számára hasznos kiadvány, jelen kötetet a történelem iránt érdeklődő szélesebb közönség számára is bátran ajánlom.